

Neználek Nikolaje Nosova – český fenomén ve středoevropském kontextu

Eva Kudrjavceva Malenová

Pohádkového Neználka Nikolaje Nosova lze v českém prostředí považovat za fenomén vymykající se obecné tendenci. Představuje totiž jednu ze vzácných výjimek z obecné české vydavatelské praxe (potažmo české recepce) po roce 1989 spočívající v ignorování ruské literatury pro děti a mládež. Na základě elektronických databází knihoven Česka, Slovenska, Rakouska, Německa a Polska byly sestaveny počty vydání jednotlivých dílů Nosovovské pohádkové trilogie v jednotlivých jazykových kontextech. Cíle zkoumání bylo dosaženo, potvrdila se hypotéza, že v českém jazykovém kontextu se zejména poslední dva díly trilogie (*Neználek ve Slunečním městě* a *Neználek na Měsíci*), ale i volné pokračování vnuka, Igora Nosova (*Neználek v Kamenném městě*, *Neználkův ostrov*), vydávají mnohem více než v ostatních jazykových kontextech.

Klíčová slova: Nikolaj Nosov; Neználek; *Neználkova dobrodružství*; *Neználek ve Slunečním městě*; *Neználek na Měsíci*; Igor Nosov; pohádka; trilogie; recepce; překlad; historie překladů; historie vydání; Česko; Slovensko; Polsko; Rakousko; Německo

Nicholas Nosov—a Czech phenomenon in the Central European context

Fairy tales about Neznajka can be considered a phenomenon in the Czech environment, as an exception to the general tendency. It is one of the rare exceptions to the general Czech publishing practice (Czech perception) after 1989. The ignorance of Russian literature for children and youth prevails. Based on the electronic databases of the Czech, Slovak, Austrian, German and Polish libraries, the number of editions of the individual parts of Nosov's fairy-tale trilogy was compiled in different language contexts. The research has confirmed the basic hypothesis. In the Czech language context, fairy tales about Neznajka are published much more often than in other language contexts.

Key words: Nikolay Nosov Neznajka; *Dunno*; *The Adventures of Dunno and His Friends*; *Dunno in Sun City*; *Dunno on the Moon*; Igor Nosov; Fairy Tale; trilogy; reception; traslation; history of translations; history of edition; Czech Republic; Slovakia; Poland; Austria; Germany

Předkládaný článek se zakládá na tezi, že v českém kontextu má pohádková trilogie o Neználkovi výsadní postavení. Jedná se totiž o jedna z mála děl pocházejících z ruské literatury pro děti a mládež, která vycházejí v češtině kontinuálně i po roce 1989. Zatímco současná díla ruské provenience nevychází v oblasti literatury pro děti a mládež vůbec a valná většina dříve přeložených (často kvalitních autorských děl) je zapomenuta, množí se u nás případy publikací, které těží z oblíbených ilustrací (viz např. nová vydání *Táňa a tři medvědi* s ilustracemi H. Zmatlíkové – vychází zaštitěny „autorstvím“ syna ilustrátorky oproti původnímu, skutečnému autorství L. N. Tolstého; dále např. tatáž situace v případě knihy *Doktor Bolito* Korněje Čukovského s dodnes populárními ilustracemi Josefa Lady) a jsou tak vlastně maskovanými překladatelskými plagiáty. Další publikace parazitují na úspěšné ruské filmové/animované produkci nebo vycházejí z konstantní obliby ruských pohádek (více viz níže).

Na základě námi zmapované historie překladů ruské literatury pro děti a mládež z let 1990–2016¹ lze konstatovat, že jim početně vévodí žánr fantasy literatury v podání S. Lukjaněnka, v závěsu za ním jsou nová vydání ruských lidových pohádek, na třetím místě jsou knižní zpracování oblíbeného seriálu *Jen počkej, zajíci!* a na pomyslném čtvrtém místě se umístil Nikolaj Nosov se svojí trilogií o Neználkovi. Zmíňme pro pořádek, že v knihách ruské provenience vydávaných u nás po roce 1989 zcela jasně dominuje pohádkový žánr – ať už ve dvojazyčném vydání lidových pohádek, či v různých sešitových a knižních podobách parazitujících na oblibě současných ruských kreslených filmů o Máše a Medvědovi, či v podobě nových vydání Sutějevových pohádek, nebo doplnění klasického fondu ruské autorské pohádky – viz *Černá slepička* A. Pogorelského. Pouze tři knihy lze považovat za určité zaplnění „bílých míst“ v historii ruské (dětské) literatury 20. století, třemi vybočeními z masového proudu jsou: vydání L. Čarské z 90. let a nové překlady D. Charmse a M. Charitonova.

Zaměříme se nyní podrobněji na historii českých překladů N. Nosova. Na základě souborného knižního katalogu ČR byl vytvořen následující chronologický soupis jednotlivých děl Nosova (systém transliterace názvů převážně zachycuje data z elektronické databáze, v některých případech je v závorce uvedena jiná varianta), jak se postupně v češtině objevovala. Letopočty v závorkách znamenají roky jednotlivých knižních vydání.²

¹ KUDRĀVCEVA MALENOVÁ, E.: *Litěraturnaja skazka v individualnom stile Gennadija Cyferova v kontěkstě češskoj recepcii ruskoj litěraturny dlja dětěj i molodoži vo vtoroj polovine XX veka*. Brno 2017, s. 141–143.

² Jednotný elektronický katalog se zpracovává od roku 1995 a obsahuje téměř 6 milionů českých i zahraničních publikací. *Souborný katalog České republiky*. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: <http://www.caslin.cz/caslin/homepage-caslin>.

1. **Vesjolaja semejka (Veselaja semejka)** – česky *Prozrazené tajemství* v překladu O. Ptáčkové Macháčkové (1949, 1951, 1955).
2. **Tuk–tuk–tuk** – česky *Ťuk–ťuk–ťuk: Veselé povídky* (1949) a *Ťuk – ťuk – ťuk a jiné povídky* (1955).
3. **Vesjolyje rasskazy** – česky *Já a Miška* (1950).
4. **Dnevnik Kolji Sinicyna** – česky *Deník Kolji Sinicyna* v překladu Evy Dolejšové (1951 a 1955).
5. **Vitja Malejev v škole i doma** – česky *Víťa Malejev ve škole i doma* (1953, 1955, 1963).
6. **Rasskazy (Kak Miška varil kašu)** – česky *Jak Miška vařil kaši a jiné povídky* (1953).
7. **Na gorke** – česky *Na klouzačce* (1953, 1954) a *Karásek: Pro nejmenší* (1963).
8. **Priključenija Nežnajki i jeho družej** – česky *Neznámkovy příhody* (1957, 1958, 1961, 1969, 1972, 1977, 1984, 1996, 2003, 2009, 2014).
9. **Nežnajka v Solněčnom gorodě** – česky *Neználek ve Slunečním městě* (1961, 1973, 1978, 1985, 1986, 2005, 2010, 2017)
10. **Nežnajka na Luně** – česky *Neználek na Měsíci* (1968 (neilustroval tradiční Jaromír Zápal), 1976, 1979, 1980, 1986, 2009, 2017 v překladu Milana Korejse (v letech 1976–1986 byla jako krycí překladatelka uváděna Marie Šťastná).
11. **Souborné vydání Neználka** vyšlo pod názvem *Neználek na cestách* (1967).
12. **Fantazjory/Fantazery** – česky vyšlo pod názvy: *Prášilové* (1963), *Blázínkové* (1964), *Paví očko* (1967, 1971).
13. Text Nikolaje Nosova je umístěn ve sborníku překladatele Petra Denka nazvaném česky *Modrý model a jiné aktovky a krátké hry sovětských autorů pro pionýry* (1952).
14. Podle motivů jedné z povídek Nikolaje Nosova vytvořil knihu: *PPP + Flíček: hra pro děti o 7 obr.* (1959) Miroslav Nejezchleb.

Z uvedeného přehledu jasně vyplývá, že jediným dílem N. Nosova vydávaným po roce 1989 (a také nejhojněji vydávaným dílem), je právě trilogie o Neznámkovi (viz body 8, 9, 10 výše). Přitom je třeba připomenout, že i nejnovější vydání Neználka vydaného v roce 2017 (viz bod 10 výše) obsahuje původní překlad Milana Korejse, tedy překlad starý více než půl století. Podotkneme, že knihy vychází s původními (oblíbenými) ilustracemi J. Zápala a že do češtiny byla přeložena i dvě díla, jimiž se vnuk spisovatele Nosova snažil trilogii rozšířit (*Neználek v Kamenném městě* a *Neznámkův ostrov*). Na základě výše uvedeného lze považovat pohádky o Neznámkovi za fenomén, který vévodí českým vydáním ruské literatury pro děti a mládež již po mnoho desítek let.

Vedle českého kontextu tedy obraťme pozornost na širší, středoevropský kontext. Vybíráme země obklopující Českou republiku, tedy Slovensko, Rakousko,

Německo, Polsko. V daných jazykových kontextech jsme analyzovali souhrnné knihovní katalogy:

1. **Souborný katalog České republiky**
2. **Slovenská knižnica**³
3. **Německý GVK** (Gemeinsamer Verbundkatalog)⁴
4. **Rakouský OBV** (Der Österreichische Bibliothekenverbund)⁵
5. **Polský KaRo** (Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich)⁶

První díl trilogie – *Neználekova dobrodružství* se objevuje v překladech do všech zkoumaných jazyků, jak vyplývá z tabulky níže.

	Ruský originál	Jazyk překladu			
		čeština	slovenština	němčina	pošština
Název	«Приключе- ния Незнай- ки и его дру- зей»	<i>Neználekovy příhody</i>	<i>Nedvedkové dobrodruž- ství</i>	<i>Nimmerklug im Knirpsen- land</i>	<i>Przygody Nieumialka i jego przy- jaciół</i>
Počet naleze- ných vydání		12	10	11	2
Roky vydání		2014, 2009, 2003, 1996, 1984, 1977, 1972, 1969, 1967, 1961, 1958, 1957	2001, 1990, 1985, 1977, 1972, 1971, 1967, 1961, 1959, 1957	2008, 1993, 1986, 1980, 1979, 1968, 1963, 1961, 1959, 1958, 1956	1992, 1957

Úspěch prvního dílu je viditelný ve všech zkoumaných jazykových kontextech. Všimněme si, že nová vydání (90. léta) se objevovala nejen v ČR. Tento

³ Portál ke katalogům slovenských knihoven: *Slovenská knižnica*. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: <https://chamo.kis3g.sk/wicket/bookmarkable/com.vtls.chamo.webapp.component.listcart.OpacCartPage?65&theme=system>.

⁴ Více než 41 milionů publikací z cca 500 knihoven GVK – *Gemeinsamer Verbundkatalog*. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: <https://gso.gbv.de/DB=2.1/>.

⁵ Jednotný rakouský katalog s 68 účastnickými knihovnami. Katalog obsahuje cca 12 milionů publikací: *Der Österreichische Bibliothekenverbund*. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: http://aleph21-prod-acc.obvsg.at/F?CON_LNG=ger&func=file&file_name=start&local_base=acco1.

⁶ Katalog umožňuje hledání ve více než 200 polských veřejných, vědeckých, univerzitních aj. knihovnách. *Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich*. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: http://karo.umk.pl/K_3.02/karo.php?kl=24806-1510308448&al=x&dist=2&priority=&uid=&lok=&liczba=5&pubyearh=&pubyearl=&lang=pl&bib=NUKAT.

úspěch lze pravděpodobně přičíst především podstatě knihy, která zůstává plně v pohádkovém světě malíčků a malenek.

U druhého dílu trilogie je diferenciacie v rámci jednotlivých jazyků zřetelnější:

	Ruský originál	Jazyk překladu			
		čeština	slovenština	němčina	polština
Název	«Незнайка в Солнечном городе»	Neználek ve Slunečním městě	Nedvedko v Slnječnom meste	Nimmerklug in Sonnen- stadt	Nieumiatek w Słonecz- nym Mieście
Počet naleze- ných vydání		11	3	12	1
Roky vydání		2017, 2010, 2005, 1986, 1985, 1978, 1976, 1973, 1968, 1967, 1961	1972, 1962, 1960	2008, 1995, 1990, 1988, 1986, 1980, 1971, 1969, 1964, 1963, 1961, 1960	1962

Jak je vidět z předchozí tabulky, druhý díl trilogie je již mnohem méně zastoupen v polském kontextu, zatímco německá současná vydání co do počtu plně konkurují českým (samozřejmě jinak by to bylo v případě porovnání počtu mluvčích daných jazyků). Dodejme, že druhý díl je dosti ideologicky zabarven, neboť Sluneční město, kam Neználek doputuje je městem vzorně provozovaného komunismu. Považujeme za důležité podotknout, že současní němečtí vydavatelé druhého dílu sídlí převážně v bývalém východním Německu (Leipzig, Berlin).

	Originál v ruštině	Jazyk překladu			
		čeština	slovenština	němčina	polština
Název	«Незнайка на Луне»	Neználek na Měsíci	Nedvedko na Mesiaci	–	–
Počet naleze- ných vydání		7	1	0	0
Roky vydání		2017, 2009, 1986, 1980, 1979, 1976, 1968	2009		

Jak je vidět z předchozí tabulky, třetí díl trilogie se v Česku dosud vydává, zatímco v ostatních (německém a polském) kontextech vůbec neexistuje jeho překlad. Důvodem je zřejmě ideologie v syžetu knihy – Neználek se ve třetím díle dostává na Měsíc, kde vládne kapitalismu a právě podrobné kritice kapitalismu je tento díl věnován.

Ještě zřetelněji je výsadní postavení českého kontextu vidět v následujících dvou tabulkách. V případě prvního volného pokračování Neználka v podání Igora Nosova existují překlady pouze v češtině.

	Originál v ruštině	Jazyk překladu			
		čeština	slovenština	němčina	polština
Název	«Незнайка в Каменном городе»	Neználek v Kamenném městě	–	–	–
Počet naleze- ných vydání		1	0	0	0
Roky vydání		2010	–	–	–

V případě druhé knihy existuje také překlad slovenský, který se objevil dokonce o 14 let dříve než český.

	Originál v ruštině	Jazyk překladu			
		čeština	slovenština	němčina	polština
Název	«Остров Незнайки»	Neználkův ostrov	Nevedkov ostrov	–	–
Počet naleze- ných vydání		1	1	0	0
Roky vydání		2016	2002	–	–

Jsmo si samozřejmě vědomi faktu, že z důvodu různého stavu rozpracovanosti elektronických knižních databází je možné, že jsme v našich analýzách některá vydání (zvláště zahraniční) mohli opomenout. Ovšem i kdyby tomu tak bylo, chybovost by neměla být nijak zásadní a rozdíl ve vydáních je tedy i tak značný.

Lze tedy shrnout, že Neználek Nikolaje (i Igora) Nosova hraje v českém kontextu skutečně fenomenální roli, což vyniká zejména ve srovnání s německým a polským jazykovým kontextem. Vysvětlením by mohlo být to, že bývalí dětská čtenáři (dnes generace českých rodičů a prarodičů, ale také vydavatelů) na

Neználka vzpomínají pozitivně i přes jeho (pro dospělé zjevný) ideologický náboj. Kromě nostalgie pak pozitivnímu přijetí nahrává také česká obliba ruských pohádek (např. Mrazík, lidové pohádky, námi zmiňovaný Sutějev aj.⁷). Na závěr si nezbývá než přát, aby se v ČR našli odvážní vydavatelé, kteří opustí léty prověřenou a čtenáři oblíbenou „klasiku“ a pustí se na tenký led literatury nové, dosud do češtiny nepřeložené.

Bibliografie:

Der Österreichische Bibliothekenverbund. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: http://aleph21-prod-acc.obvsg.at/F?CON_LNG=ger&func=file&file_name=start&local_base=acco1.

GVK – Gemeinsamer Verbundkatalog. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: <https://gso.gbv.de/DB=2.1/>.

Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: http://karo.umk.pl/K_3.02/karo.php?kl=24806-1510308448&al=x&dist=2&priority=&uid=&lok=&liczba=5&pubyearh=&pubyearl=&lang=pl&bib=NUKAT.

KUDRĀJAVCEVA MALENOVÁ, E.: *Litěraturnaja skazka v individualnom stile Gennadija Cyferova v kontěkstě češskoj recepcii ruskoj litěraturny dlja dětěj i molodoži vo vtoroj polovině XX veka*. Brno 2017.

NOSOV, N. N.: *Neználek na Měsíci*. Praha 1986.

NOSOV, N. N.: *Neználek ve Slunečním městě*. Praha 1973.

NOSOV, N. N.: *Neználkovy přihody*. Praha 2003.

NOSOV, N. N.: *Priključenija Něznajki i jeho družej*. Moskva 1991.

Slovenská knižnica. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: <https://chamo.kis3g.sk/wicket/bookmarkable/com.vtls.chamo.webapp.component.listcart.OpacCartPage?65&theme=system>.

Souborný katalog České republiky. [online]. [Cit. 23. 1. 2018]. Dostupné na: <http://www.caslin.cz/caslin/homepage-caslin>.

Kontakt

Mgr. Eva Kudrjavceva Malenová, Ph.D.

Katedra ruského jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

eva.malenova@gmail.com

⁷ Podrobněji viz KUDRĀJAVCEVA MALENOVÁ, E.: *Litěraturnaja skazka v individualnom stile Gennadija Cyferova v kontěkstě češskoj recepcii ruskoj litěraturny dlja dětěj i molodoži vo vtoroj polovině XX veka*. Brno 2017.